

Огринчук О. П.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету

СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ ПОВТОРІВ В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШОВИХ ТЕКСТІВ М. БАЖАНА ТА І. ДРАЧА)

Анотація. У статті проаналізовано стилістично-виражальні особливості дієслівних повторів, їх роль у конкретному тексті. На прикладах продемонстровано функціональне навантаження повторюваних одиниць.

Ключові слова: повтор, дієслівний повтор, авторський стиль, модель, функція, віршовий текст, індивідуальний стиль, виражальні особливості, форми, домінанти.

Постановка проблеми. Повторюване слово у тексті є тим індексом, сигналом, який збуджує цілу низку асоціацій, активізує свідомість читача, моделює предметно-явищний ряд і вкладає в єдине ціле, формує естетичний образ, який повинен рецептувати читач. Різні особливості, типи повторів вивчали: Г. Солганик, І. Арнольд, В. Одинцов, О. Падучева, Л. Сухова, І. Соколова, Л. Пришляк та інші.

Важливою функцією будь-якого повтору, зокрема й дієслівного, є здатність емоційно й логічно підкреслювати важливі за смыслом слова, що дає змогу уточнити та деталізувати зміст тексту. Щодо дієслівних повторів, то вони насамперед інтенсифікують дію, забезпечують риторично піднесений, експресивний характер висловлення. Часто їх так і називають – експресивні повтори. Вони значно підвищують ефективність впливу на читача, дозволяють авторів актуалізувати нові відтінки у значенні, конденсувати думку. Емоційно виразнішими й експресивнішими стають вірші, в яких реалізуються різні за вираженням, семантико-стилістичними функціями дієслівні повтори.

Метою статті є з'ясувати стилістично-виражальні особливості дієслівних повторів, їх роль у індивідуально-авторській мові.

Вклад основного матеріалу. Часто вживаними у досліджуваних текстах є дієслова теперішнього часу у різних лексичних і лексико-морфологічних повторах. Наприклад, у поезії М. Бажана спостерігаємо анафоричні дистантні дієслівні повтори, виражені предикатами теперішнього часу, які поширюють оповідь, інтенсифікують дію, спрямовану на об'єкт, та підсилюють виражально-зображальні властивості мови: *Слухаєш бриніння піль навколо ти, / Слухаєш погрози грозіві* [2 (2), с. 152].

Лексико-семантичні трансформації та повтори різних частиномовних категорій є характерною особливістю поетичних творів І. Драча. Їх можна розглянути на прикладі поезії «Дзвони»: *Йде вже літо повноліто / Йде вже сонце повна повня / Чом же дзвони в переддзвони / Дзвонять* [4 (1), с. 214].

Тотожний лексико-дієслівний повтор, виражений дієсловом *йде* у формі теперішнього часу недоконаного виду, органічно входить у систему текстотворчих засобів і поширює оповідь. Часто при повторах автор вживає супровідні слова – так у поезії з'являється повтор прислівника *вже*, який стоїть у постпозиції до дієслівного повтору і конкретизує часовий простір. Художньо вмотивованими є повтори спільнокореневих лексем, виражених різними частинами мови: прислівник – прикмет-

ник – іменник (*повноліто, повна, повня*). Авторський неологізм *повноліто* спільнокореневий з іменником *літо*. Іменники *літо, сонце*, що позначають суб'єктів дії, об'єднані спільним предикатом *йде*, можна розуміти як контекстуальні синонімічні повтори, що виконують функцію уточнення та розвивають асоціативно-смыслову лінію вірша. Заголовок вірша («Дзвони») аперцептує лексичний повтор *дзвони – дзвонять – в переддзвони*, що розгортає тематично-ремаційний план поезії. Загалом усі ці різнопланові повтори сприяють підсиленню виразності художнього мовлення та репрезентують неповторний авторський спосіб світорозуміння та світовідчуття.

Подібне демонструють і поетичні тексти М. Бажана: *Ти стогнеш – і в вітах реве вітровіння стогудне... / Ти стогнеш, ти родиш, сягаєш, ламаєш і рвеш* [2 (1), с. 218]. Як і в попередньому випадку, повторюючи займенник *ти*, поет підсилює дієслівний повтор *стогнеш* та вказує на суб'єкта дії. При цьому лексеми *стогнеш, родиш, сягаєш, ламаєш, рвеш*, розташовані за принципом нанизання, ніби нагромаджують дії, нанизують їх одна на одну, що сприяє інтенсифікації оповіді.

Характерним для поетичної творчості М. Бажана є вживання інших частиномовних повторів, які наповнюють текст динамізмом, рухом, своєрідною ритмікою. Досить часто в ролі «супровідних» слів він використовує сполучники з метою логічного й емоційного виділення дієслова, а також займенники та іменники: *І чуєш, як хтось промовляє – товариш! / І чуєш, як інший нашіптє – пан!* [2 (1), с. 113].

Наведений вище фрагмент із поезії М. Бажана «Смерть Гамлета» майже весь побудований на різних частиномовних повторах. У ньому об'єктивуються і тотожний лексичний повтор (*і чуєш, як*), і контекстуальний синонімічний (*хтось – інший, промовляє – нашіптє*) та антонімічний повтори (*товариш – пан*).

За допомогою лексико-морфологічного повтору, обидва складники якого є дієслівними формами теперішнього часу, І. Драч у поезії «Як ми їздили в гості до Чехова» не лише акцентує на необмеженій тривалості дії, але й досягає ефекту її сповільнення. Дія набуває ознак багаторазової та циклічної (не просто *літає, а перелітє*). Поєднуючи різновидові форми дієслів минулого часу, М. Бажан наголошує на фатальному результаті дії.

Подібну функцію виконує лексико-морфологічний дієслівний повтор у вірші Бажана «Розмова сердець»: *І граю партію свою, / І програю, / і завше програю...* [2 (1), с. 88]. Як і в Драча, складники повтору вжиті у формі недоконаного виду теперішнього часу. Проте тут вони не сповільнюють дію, а вказують на її результат (*граю – програю*). Дія є тривалою, але водночас обмеженою вказівкою на її результативність, містить відтінок доконаності, набуває ознак циклічного процесу (*граю – програю – завше програю*), константність якого підсилюється прислівником *завше* та тотожним повтором дієслова *програю*.

Загалом результативність дії здебільшого демонструють повтори, в яких одне з дієслів виражене формою недоконаного виду, а інше – доконаного: ...*і мчать / всепроникливі цятки і ризки / і домчать...* [2 (2), с. 87] або *Хочеш вір... / Ну, хоч раз повір!* [5, с. 105].

Парні дієслівні повтори, підсилюючи протиставлення, створюють своєрідне обрамлення навколо лексем *чеснотами, скорботою*, які можна розглядати як контекстуальні антоніми в індивідуально-авторському художньо-образному мовомисленні.

Характерною особливістю поетичних текстів М. Бажана є переходи від дистантного повтору до контактного: *Я знаю – ти живий, / Я знаю – ти не здох, / Кричу, / Кричу тобі я: / доки?* [2 (1), с. 90].

Такий стилістичний прийом розширює текстовий простір. При цьому розвиток дії у творі набуває динамічної ознаки, «вибухового» характеру.

У поезії М. Бажана та І. Драча домінують дієслівні повтори, засвідчені формами недоконаного виду другої особи однини наказового способу, які частіше виражають бажання, прохання, рідше живаються з узагальнено-імперативним значенням, як от у творі М. Бажана «День» із циклу «Безсмертя»:

Живи, дух життєдайний, / дух творчості людської, / Живи, життя безсмертне, / життя більшовиків! [2 (1), с. 173]. Тут дистантний тотожний дієслівний повтор *живи* увиразнюється тавтологією, що аперцептує образно-сміслову лінію вірша – циклічність, неперервність життя.

Оцінна функція посилюється, коли митець, намагаючись увиразнити думку, використовує контекстуальні синоніми: *Серце! Крутисся, хитайся, / хитайся, вигинайся шкереберть!* [1, с. 48].

Важливе смислове й емоційне забарвлення у досліджуваних текстах мають дієслівні повтори, які репрезентують різнокомпонентні структури щодо формального і граматичного вираження. Зокрема привертають увагу випадки транспозиції форм наказового способу в дійсний спосіб доконаного минулого часу, коли компоненти повтору належать до різних синтаксичних одиниць: *Поглянь же: це світ обновилося, – / це люди живуть по-новому! / Поглянув – і в небі ясному...* [2 (3), с. 291]. Дієслівний повтор *поглянь же – поглянув* виражає доконаний характер дії – її результативність та завершеність. Частина *же* при цьому підсилює імперативну дію.

У поезії М. Бажана трапляються поєднання дієслів у наказовому способі з дієсловами майбутнього часу: *Поможи нам, не поможеш, то проймися / й ти журбою...* [2 (2), с. 217]. Тут дієслівний повтор *поможи – не поможеш*, другий компонент якого ускладнений заперечною часткою *не*, виконує функцію протиставлення, антитези, вказуючи на те, що ліричний герой допускає можливість невиконання дії, про яку просить.

У поезії М. Бажана «Трилогія пристрасті» знаходимо повторювану конструкцію, виражену інфінітивом у поєднанні з модальним дієсловом *може* та формою наказового способу, яка реалізує певний відтінок волевиявлення: *Він може зродити! Хай гинучи зродити, / А потім змію з хвоста себе з'їсть* [2 (1), с. 121]. Модальне слово *може* вказує на впевненість, яку ліричний герой проєкує на майбутнє і трансформує в наказ за допомогою частки *хай*: ... *може зродити! Хай ...зродить*.

Загалом до поширених у поетичних текстах М. Бажана та І. Драча належать дієслівні повтори, репрезентовані аналітичними (складеними) формами наказового способу третьої особи однини чи множини, що утворюються за допомогою частки

хай. Подібний повтор, засвідчений у поезії М. Бажана «Богі Еллади», демонструє емоційне забарвлення з відтінком бажальної модальності першорядка: *Хай хоч зараз наш народ побачить, / Якими справді гарними є люди... / Хай люд побачить на своїм віку / Оту красу, яка настане згодом...* [2 (2), с. 147].

Емоційно-бажальна конотація дієслова третьої особи однини наказового способу в першому рядку, що актуалізує теперішній час за допомогою прислівника *зараз*, передає дію із вказівкою на її можливу завершеність у майбутньому (в прикінцевій частині вірша прислівник *згодом*). Дистантний дієслівний повтор підсилюється синонімічним іменниковим повтором *народ – люд*, який разом з іншими розгортає основну асоціативно-сміслову домінують вірша.

У поемі І. Драча «Зелений прапор Януша Корчака» спостережаємо схожий стилістичний прийом: *Коли не можуть помиритись між собою, / Хай вибирають третейських суддів, / Хай вибирають посередників / Із середовища своїх співучнів* [4, с. 194]. Дієслівний повтор у формі описового наказового способу, утвореного за допомогою частки *хай*, ускладнений синонімічним контекстуальним повтором *третейські судді – посередники*, що виконує функцію уточнення та конкретизації об'єкта, підсилює саму дію та акцентує на ній.

Дистантні повтори, в яких повторюване дієслово спрямовує дію на певний об'єкт, властиві поезії М. Бажана «Очі» із циклу «Італійські зустрічі»: *Сліпим я у Рим вернувся. / Але – ти повір! – я бачу, / Я бачу очима серця / твоєї країни сяйво* [2 (2), с. 53]. Дієслівний повтор, підсилений займенниковим, що називає суб'єкта дії (*я*), емоційно забарвлює висловлювання, інтенсифікує характер самої дії та актуалізує інформацію про об'єкт, на який вона спрямована, – *країни сяйво*.

Дієслівні повтори, репрезентовані різними дієслівними формами, властиві поетичній мові І. Драча: *Починає співати весільної. / Співає, співає, аж виспівається* [4, с. 177]. У цьому випадку дія стосується одного і того ж суб'єкта і має початок (*починає співати*), є тривалою (*співає, співає*) та має закінчення в майбутньому, на що вказує частка *аж* і дієслово доконаного майбутнього часу (*аж виспівається*).

М. Бажан, уводячи в поетичний текст дієслівний повтор із різними формами дієслова, досягає ефекту доконаності, завершеності дії, її цілковитої реалізації: *– Що б не сталося, не похитнись, не втрадь своєї віри... / – Не втратити своєї віри? Ні, / вона її не втратила й в ту мить* [2 (2), с. 75].

Трикратний дієслівний повтор *не втрадь – не втратити – не втратила*, змодельований автором у такій послідовності, скеровує дію від конкретного імператива до інфінітивного узагальнення, а потім знову до конкретизації та констатації факту – *не втратила*. Отже, результат, який передбачався спочатку, був реалізований, дія успішно завершена. Уведення в текст предиката в наказовому способі із заперечною часткою *не* передбачає значення категоричної вимоги виконання дії.

Також знаходимо у поезії М. Бажана приклади дієслівних повторів, побудованих за моделлю «дієслово минулого часу доконаного виду – дієслово наказового способу недоконаного виду», що вказують на розвиток дії в напрямку від уже реалізованої до нереалізованої: *Наплакалися достій бідні люди, / Тепер хай плачуть дука і багач!* [2 (1), с. 353].

У наведеному фрагменті із твору «Біла Спаської вежі» є лексико-дієслівний повтор *наплакалися – хай плачуть*, що характеризує дію завершеною, яка відбулася (дієслово *наплакалися* об'єктивує значення наддостатньої інтенсивності, внаслідок якої виконання дії припиняється), і дію ірреальну, яка має від-

бутися невдовзі, але вже за участю інших суб'єктів. Експресивність оповіді підсилюється антонімічним повтором *бідні люди – дука і багач* та часткою *хай* з модальним відтінком бажаності.

І. Драч у поезії «Жінка і море» використовує модель дієслівного повтору, таку як «дієслово минулого часу доконаного виду – дієслово теперішнього часу»: *Я вийшла з тебе і йду в тебе, море* [4, с. 126]. Перший компонент повтору *вийшла* вказує на завершений характер дії, другий – на її продовження, додають сему тривалості й протяжності. Разом вони об'єктивують уявлення про те, що дія розпочалася і триває. При цьому дія характеризується різновекторною спрямованістю: *вийшла ← з тебе, йду → в тебе*, що надає їй циклічності.

У досліджуваних текстах переважають дистантні повтори, що вказують на завершеність дії. А. Григор'єва стосовно таких повторів зауважує, що дієслова, виражені формами минулого часу доконаного виду, є результативними [3, с. 64]. Пор.: – *Поїхав Кіров! – каже до батька комсомолец. / – Поїхав наш Миронич!* [2 (1), с. 170]; *Став простір огнищем в лазурі, / Став час хитаннями й світаннями* [2 (2), с. 56]; *Сіли на ніч коло нени, / Сіли трійлом в узлової і* [5 (1), с. 164].

Незавершену дію передає лексичний повтор, в якому обидва компоненти – дієслівні форми минулого часу недоконаного виду. У його межах можна окреслити кілька різновидів:

1) дистантний повтор із вказівкою на суб'єктів дії, які знаходяться у постпозиції. За допомогою таких повторів реалізуються дії тривалі, статичні, необмежені: *Йшов з ними вчитель з поглядом ясним, / Йшов Корчак, взявши двох дітей за руки* [4, с. 168];

2) дистантний повтор із вказівкою на суб'єктів (об'єктів) дії, які знаходяться у препозиції. Подібні повтори виражають незавершений, постійний характер дії: *Наш «Інтернаціонал». / Ми тебе співали перед боєм, / Ми тебе співали в день повстання, / Перед смертю ми тебе співали* [2 (1), с. 153];

3) контактний повтор, передусім у творах І. Драча: *Дихали, дихали віхоли / В долині й на Оболоні...* [5, с. 154] або *Завір'юха стугоніла, вила, / А мороз гострив свій білий ніж* [6, с. 443].

Загалом для поетичних текстів І. Драча здебільшого характерні дієслівні повтори, що виражають дії, спрямовані на певні об'єкти або пов'язані із різними суб'єктами: *Пройдись землею. В серце йди людське ти, / Питай у нього дозволу і права* [4, 86]. Наприклад, у наведеному фрагменті з поеми-трагедії І. Драча «Ніж у сонці» другий компонент лексико-морфологічного повтору *пройдись – йди* спрямовує дію на конкретний об'єкт (*в серце*).

Тотожний дієслівний повтор *зімліє*, що антропометафоризує два різні суб'єкти (*любисток* і *хата*), виконує функцію інтенсифікації дії: *любисток зімліє* так, що *аж зімліє бабусяна хата*. Демінутивні *хатуся, хатинонька*, які є суб'єктом дії і водночас частиною лексико-морфологічного повтору, взаємно доповнюють один одного, засвідчуючи стилізацію цього поетичного твору під народне мовлення.

Підсумовуючи, робимо висновок, що аналіз повторюваних лексичних, лексико-морфологічних дієслівних одиниць у поетичних текстах М. Бажана та І. Драча засвідчує їхню різ-

номанітну лексико-граматичну природу. Досить поширеними у досліджуваних текстах є повтори, компоненти яких виражені однаковими дієслівними видо-часовими формами. Проте все ж переважають дієслівні повтори з різними часовими, видовими, способовими, особовими формами дієслів. Саме вони забезпечують наростання напруги, додають динамічну ознаку в текст. Досить часто такі повтори підсилюються іншими, передусім займенниковими та іменниковими повторюваними одиницями.

За допомогою дієслівних повторів обидва письменники поширюють оповідь, досягають образності, емоційності.

Саме дієслівний повтор є одним із визначальних мовностилистичних елементів поетичних творів М. Бажана та І. Драча, в яких він є дієвим виражально-зображальним засобом, що використовується для створення і підтримання змістової єдності поетичного тексту. Подібні дослідження є досить перспективними, оскільки дають змогу зрозуміти авторський текст глибше, відчувати емоцію кожного слова.

Література:

1. Бажан М.П. Політ крізь бурю: вибрані твори / М.П. Бажан ; вст. сл. І.М. Дзюби. – К. : Криниця, 2002. 608 с. – (Сер. «Бібліотека Шевченківського комітету»).
2. Бажан М. Твори у чотирьох томах / М. Бажан. – К. : Дніпро, 1974–1975.
3. Григор'єва А.Д. Язык лирики XX века: Пушкин, Некрасов / А.Д. Григор'єва, Н.Н. Иванова. – М. : Наука, 1981. – 344 с.
4. Драч І. Анатомія блискавки: поезія, проза / І. Драч. – Харків : Фоліо, 2002. – 509 с.
5. Драч І.Ф. Вибрані твори : у 2 т. / І.Ф. Драч. – К. : Веселка, 1986.
6. Драч І.Ф. Вибрані твори : у 2 т. / Ф.І. Драч. – К. : «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2011. – Т. 1 : Вірші. Поеми. – 608 с.
7. Еремина В.И. Исследования по поэтике и стилистике / В.И. Еремина. – Л. : наука, 1972. – 277 с.

Огринчук О. П. Стилистически выразительные особенности глагольных повторов в индивидуально-авторской речи (на материале поэтических текстов Н. Бажана и И. Драча)

Аннотация. В статье проанализированы стилистически выразительные особенности глагольных повторов, их роль в конкретном тексте. На примерах продемонстрировано функциональную нагрузку повторяющихся единиц.

Ключевые слова: повтор, глагольный повтор, авторский стиль, выразительные особенности, формы, доминанты.

Ohrynychuk O. Stylistic and expressive peculiarities of verbal reiterations in individual author's language (on the material of poetry by M. Bazhan and I. Drach)

Summary. In the article stylistic and expressive peculiarities of verbal reiterations and their role in specific text are analyzed. Functional load of reiterated units is demonstrated by the examples.

Key words: reiteration, verbal reiteration, author's style, model, function, poetry, individual style, expressive peculiarities, forms, dominant ideas.